

BIBLIOTEKS RÖSTEN

NUMRET OM DET
OFFENTLIGA SAMTALET

Att inte välja är ett dåligt val

*Medieprofessor
Jesper Strömbäck
om hur den hotade
demokratin kan
hämta sig.*

Sök litterärt arbetsstipendium

Stiftelsen Natur & Kultur utlyser 16 litterära arbetsstipendier på vardera 100 000 kronor. Stipendiet ska användas för inläsning och research för kvalificerat litterärt arbete inom sakprosa och skönlitteratur. Det kan även sökas av författare som skriver för barn och unga samt översättare.

Läs mer och ansök senast 1 maj på nok.se/stipendium

Nominera till Svenska Akademiens bibliotekariepriser 2025

FOLKBIBLIOTEKARIEPRISET
SKOLBIBLIOTEKARIEPRISET

Har du en engagerad bibliotekariekollega
som arbetar på folk- eller skolbibliotek?
Varför inte nominera denna till priset?

Nomineringen är öppen till
den 15 mars 2025.

Mer information på:
www.svenskaakademien.se/bibliotekariepriset

SVENSKA
AKADEMIEN

BIBLIOTEKSBLADET / nr 1 2025
Numret om det offentliga samtalet

20 Svenska politiker
sprider lögnerna på
Twitter/X.

6
FÖRORD

8

HÅRT SAMTALSKLIMAT
GÖR VERKLIGHETEN
SUDDIG

20

SVENSKA POLITIKER
I LÖGNTOPPEN PÅ
TWITTER/X

22

INTERVJU:
MEDIAPROFESSOR
JESPER STRÖMBÄCK

31

DANNAGAL YOUNG OM
HOTET INIFRÅN

34

FRI DEBATT I
OSKARSHAMN

38

FILOSOFISKA SAMTAL MOT
POLARISERING

42

ESSÄ: BRIT STAKSTON OM
ETT OFFENTLIGT SAMTAL
SOM HAR HACKATS

48

UTVALT FRÅN NÄTET

50

SISTA ORDET: HELENE
ÖBERG OM SVENSKT
NÄRINGS- OCH
BIBLIOTEKEN

22

Jesper Strömbäck
om språk, politik och
och journalistik som
förevillor.

8

Suddig samtid
när tonen är
hård.

DET HÄR NUMRET

48 Biblioteks-
feber i
Västerås.

MEDVERKAR I NR 1/2025

Foto: Emma Svensson

Tomas Ohlsson, fotograf

HAN GJORDE OM sina föräldrars bastu hemma på Tjörn till ett mörkrum där han som barn stod och framkallade överexponerade snölandskap. Efter en mindre existentiell kris tog han tag i saken och gjorde sin hobby till sitt yrke, och nu är det 18 år sedan han lämnade Mittuniversitet i Sundsvall med en kandidatexamen i bildjournalistik.

Idag jobbar han för diverse tidningar, magasin och välgörenhetsorganisationer med Sveriges bästa stad Göteborg som hemmabas (denna text skrevs av honom själv).

Han mår som bäst när han får besöka miljöer som Drömmarnas kaj där Jesper Strömbäck förtjänstfullt ställde upp för fotografering i numret som du håller i handen nu.

Chefredaktör & ansvarig utgivare
Thord Eriksson
thord@biblioteksbladet.se

Art Director
Christian Williamsson [A4]

Webb/reporter
Annika Clemens
annika.clemens@biblioteksbladet.se

Medarbetare i detta nummer
Tim Andersson, Kolbjörn Guwallius, Tomas Ohlsson, Brit Stakston, Helene Öberg

Omslag: Tomas Ohlsson

Prenumeration på BBL
För medlemmar i föreningen ingår BBL i medlemsavgiften. 350 kr för enskild medlem (heltidsstuderande och pensionärer 175 kr). Övriga (inom Sverige) betalar 550 kr (utom Sverige 700 kr).

Tryck
Norra Skåne Offset, Hässleholm
ISSN: 1651-5447

Produktion
A4 Text & Form AB producerar Biblioteksbladet/Biblioteksbladet.se för Svensk biblioteks-förening. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera manus. För obeställt material ansvarar ej.

Annonskontakt
Victoria Pettersson
victoria.pettersson@mediakraft.se
0735-11 81 79

Moms utgår ej.

Biblioteksbladet är TS-kontrollerad.

www.biblioteksbladet.se

Sök populär- vetenskapligt arbetsstipendium

Stiftelsen Natur & Kultur utlyser åtta populärvetenskapliga arbetsstipendier på vardera 100 000 kronor. Stipendiet ska möjliggöra spridning av forskning till allmänheten.

Läs mer och ansök senast 1 maj på nok.se/stipendium

Svensk biblioteks-förening är en ideell förening med uppgift att främja svenskt biblioteksväsen. Biblioteksbladet speglar föreningens verksamhet, åsikter och ställningstaganden men har också till uppgift att väcka egen debatt genom att ge utrymme åt andra åsiktsyttringar. Tidningen har en fri och självständig roll och bedrivs med tryckfrihetsförordningen som grund.

Hur farliga kan orden bli?

Vid midnatt en fredag i början av augusti 2019 satte sig 21-årige Patrick Crusius i bilen och körde drygt hundra mil i ett sträck. Med sig hade han en halvautomatisk kopia av en AK-47 kalasjnikov.

På lördagsförmiddagen gick han in i ett Walmart-varuhus i El Paso, längst bort i Texas västligaste hörn. 23 personer dödades och 22 skadade när han öppnade eld – en av de värsta massskjutningarna som inträffat i USA.

Händelsen har märkt människorna i El Paso. Minnet av massakern gör sig påmint i snart sagt varje samtal, konstaterade jag vid ett besök nyligen.

Att Patrick Crusius körde hela vägen till en stad där mer än 80 procent av befolkningen har rötter i Mexiko eller ännu längre söderut i Latinamerika, var ingen slump. Minuterna innan dådet hade han lagt ut ett manifest på internet om att stoppa en pågående invasion vid gränsen, som ett eko av Donald Trumps retorik.

FORSKARE VID ETT universitet i Houston, Texas, samlade häromåret exempel på sambanden mellan presidentens ord och verkliga handlingar. De pekade bland annat på att hatbrottsfrekvensen ökade med 226 procent på orter där Trump framträdde under sin valkampanj 2016. Annan forskning har visat att antalet hatbrott riktade mot landets asiatiska befolkning steg kraftigt efter att Trump lagt skulden för utbrottet av covid-19 på Kina. I USA:s 16 största städer ökade dessa brott med 145 procent 2020, efter en generell nedgång sedan 90-talet.

Hemkommen från El Paso börjar jag jobba med det här numret av Biblioteksbladet som har det offentliga samtalet som

tema. Under arbetet äger skolmassakern i Örebro rum, och precis som i El Paso är skotten i huvudsak riktade mot människor med rötter i andra länder.

NÄR DET HÄR skrivs är det officiella beskedet fortfarande att motivet är okänt och att offren var slumpvis utvalda. Men oavsett vad polisen till slut kommer fram till får vi inte sluta prata om retoriken som Socialdemokraterna och partierna i Tidösamarbetet på senare år har använt om människor som invandrat till Sverige.

I El Paso intervjuade jag journalisten Robert Moore som framgångsrikt driver en lokal nyhetssajt. Med eftertryck talade han om Patrick Crusius och risken att det politiska språket påverkar en sjuk människa att begå fasansfulla handlingar.

”Om ordet invasion upprepas gång på gång så kan ju en logisk reaktion vara att skaffa vapen för att konfrontera inkräktarna.”

Hur påverkades Rickard Andersson i Örebro av det offentliga samtalet?

THORD ERIKSSON

Chefredaktör och ansvarig utgivare

Hårt samtalsklimat gör världen suddig

En allt rårare offentlighet får röster att tystna och nyanser att förbli osynliga. Och ett samtal om debattklimatet verkar nästan omöjligt att få till.

TEXT KOLBJÖRN GUWALLIUS ILLUSTRATION CHRISTIAN WILLIAMSSON

N

är Teslaägaren Elon Musk 2022 köpte Twitter för 44 miljarder dollar beskrev han affären som ett sätt att värna yttrandefriheten. Alla tidigare avstängda konton skulle återupprättas, inklusive den mest uppmärksammade avstängningen av den tidigare presidenten

Donald Trump. Han hade kastats ut efter försöket till statskupp den 6 januari 2021 då han skrev inlägg som uppmanade till och glorifierade våld.

EFTER KÖPET OCH det uppmärksammade namnbytet till X har plattformen förändrats i rask takt. De enda som i dag tycks hamna i konflikt med plattformens regler är de som kritiserar den nye ägaren. Journalister som har granskat X eller Elon Musk har stängts av utan förklaring. När Aftonbladet granskade Teslas affärer med gruvor på Madagaskar försågs länken till artikeln med en falsk varning om att den kunde vara bedräglig.

Mängden automatiserade konton som sprider desinformation och som verkligen delar bedrägliga länkar ser ut att ha ökat.

»Autokratierna går samman globalt för att underminera försök att förbättra det demokratiska samtalet.«

Många vittnar om mer hat när inga spärar finns för vad som får skrivas.

Tillsynes oförargliga inlägg kan om de görs av vissa personer få långa svarstrådar med en salig blandning av spam, irrelevanta associationer, förolämpningar och rent hat. Även för den som orkar bortse från det värsta har plattformen blivit allt svårare att ta del av. Det går inte längre att finna sig där för att hänga med i nyheter och samhällsdebatt utan att också matas med allt det andra. Bruset tar tid att rulla förbi, det väsentliga drunknar i mängden.

Själv fick jag slutgiltigt nog av det som en gång varit Twitter i mitten av 2023. Algoritmen som reglerar flödet hade successivt förpassat mina inlägg långt utom synhåll. Den främsta anledningen att stanna kvar – att sprida information om artiklar och böcker jag skriver – var i praktiken borta. Varför skulle jag stå ut med allt skräp och stödja plattformens fortlevnad utan att få någonting tillbaka? Var det försvarbart att skänka den legitimitet och reklamintäkter genom att närvara där? Mitt svar blev nej.

TWITTER, NUMERA X, är inte synonymt med det offentliga samtalet. Men det har blivit den dysfunktionella brännpunkt där hatstormar piskas upp som värst. Röster som inte är hårdhudade tystas genom nednötning av halvt mänskliga, halvt maskinella mobbar. Till slut tynar det offentliga samtalet bort.

Personer verksamma i offentligheten får ta emot mejl och telefonsamtal med liknande karaktär. Målet är att tysta meningsmotståndare.

I september 2024 tog professorn i teoretisk filosofi Åsa Wikforss och Svenska Pens ordförande Kerstin Almegård (som även är fackboksförläggare på Albert Bonniers förlag) initiativ till ett upprop

mot det hårdnande samtalsklimatet. 74 journalister och forskare undertecknade. De talade om "en betydande normförskjutning" där angrepp blivit allt vanligare. Resultatet är en tystnadskultur – många orkar inte längre offentligt säga vad de tycker.

"Detta måste få ett slut. För demokratin framtid", avslutade de texten i Dagens Nyheter. De uppmanade landets högsta politiker att engagera sig mer i frågan.

UPPROPET VAR FULLT av vittnesmål om allt från förolämpningar till mordhot. Men reaktionerna blev inte vad skribenterna hade hoppats på. I stället för att sakfrågan diskuterades i fler forum kom nya anklagelser mot undertecknarna.

– Det första som hände var att det kom påhopp om att vi bara var vänsterfolk med en agenda. Det är den klassiska strategin för att förstöra en debatt, istället för att diskutera sakfrågorna misstänkliggör man avsändaren. Det var en demonstration av precis det vi vände oss emot, säger Åsa Wikforss på telefon några månader senare.

Uppropet kritiserades också för att några av undertecknarna själva tidigare hade haft en hätsk ton i sina egna inlägg. Ett misslyckande, enligt Åsa Wikforss.

– Jag utgick från att den som skriver under en sådan debattartikel inte själv betar sig på det sättet, men det var tydligen naivt. Man får inte vara osaklig och ägna sig åt personangrepp. Man kan hålla en hård debatt och vara skarp, men man ska vara saklig och inte ljuga.

Uppropet föddes ur en frustration över samtalsklimatet. För närvarande blir det

bara värre, menar Åsa Wikforss. Hon har länge engagerat sig mot försök att manipulera det offentliga samtalet genom trollfabriker och propaganda liksom andra hot mot demokratin.

– Det ser inte alls ut att bli bättre, tvärtom. Autokratierna går samman globalt för att underminera försök att förbättra det demokratiska samtalet. De försöker smutska journalister och misstänkliggöra forskare så att nyckelaktörerna i demokratin och förtroendet för dem ska skadas. Strategin används även inom demokratier av dem som tror sig ha politisk vinning av detta.

Den andra initiativtagaren, Kerstin Almegård, delar den mörka bilden av läget.

– Samtalet förråas alltmer. Det är inte bara hot och hat utan också att man tillskriver sina meningsmotståndare åsikter de inte ens har. Fakta spelar inte längre någon roll och de nödvändiga diskussionerna och samtalerna spårar ur, säger hon.

EN AV DEM SOM kritiserade debattartikeln var högerdebattören Henrik Jönsson. "Denna högstämt dallrande pekoral är dock huvudsakligen en lista över uppblåsta primadonnor som uppfattar sitt förlorade

Henrik Jönsson.

»En viss typ av journalister blir kvar, de som går igång på striderna, medan det blir svårare att behålla dem som är mer reflekterande.«

- problemformuleringsprivilegium som ett hot mot demokratin”, skrev han – själv hyfsat högstämt – på Facebook.

Det allra första vittnesmålet i uppropet refererar ett mordhot: ”Efter ett par månader kom ett mordhot som var så kallt och obehagligt formulerat att jag blev rädd på riktigt, och efter det var det svårt att sluta vara rädd.”

– Jag reagerade på att tonaliteten i uppropet är väldigt högstämd i förhållande till vad de skrev. I näst första stycket skrev de att 70 procent har upplevt hot och hat i form av en förolämpning. Den formuleringen tycker jag blev väldigt rolig. Alla vi som uttrycker oss i offentligheten har upplevt förolämpningar, säger Henrik Jönsson på telefon från en semesterresa med familjen.

SJÄLV LEVER HAN sedan flera år med skyddad identitet efter att någon eller några försökt ta sig in i hans tidigare bostad i Malmö. Både han och myndigheterna har gjort bedömningen att syftet varit att skada familjen. Hotet bedöms ännu som aktuellt, men Henrik Jönsson ser sådant som mindre incidenter i en betydligt lugnare helhet. Det är enstaka

personer ur den miljonpublik han säger sig nå varje månad.

Henrik Jönsson har i sin tur anklagats för att driva på ett uppskruvat tonläge i offentligheten. Flera personer jag talar med nämner specifikt hans debatt. I SVT:s 30 minuter fick han stå till svars för att ha fulklippt SVT:s tidigare klimatkorrespondent Erika Bjerström på ett sätt som gjorde att hon verkade stå för en åsikt hon i själva verket bara refererade. I programmet försvarade han publiceringen, men nu tillstår han att han gjorde fel.

Drar du några slutsatser av den kritik du fick efter att den klippningen uppmärksammades?

– Ja, absolut. Det blev ju fel. Det har jag både skrivit om och tagit upp i min egen kanal. Vi plockade bort det direkt efter att den diskussionen uppstod, för jag vill att min produktion ska präglas av saklighet.

Den mest konkreta konsekvensen av debaclet för hans egen del är fler prenumeranter och ökat ekonomiskt stöd från följarna. Mindre roligt var tre mejl från personer som uppmanade honom att begå självmord. Han tyckte det var över gränsen, men lät det rinna av.

I ÖVRIGT SLÅR Henrik Jönsson ifrån sig kritiken om att han bidrar till ett negativt samtalsklimat.

– Folk tittar kanske i kommentarsfälten och ser saker som skrivs där. Jag tror tvärtom att jag lugnar ner människor som annars hade varit mer aggressiva. Jag upplever ganska påtagligt att jag är avradikalisering. Jag anstränger mig för att vara hederlig och vill vara en anständig, intellektuellt hederlig borgerlighet. Jag säger alltid till folk att vara artiga i kommentarsfälten.

Även om Henrik Jönsson säger sig förespråka en sansad ton i det offentliga

samtalet tycker han att man som offentlig debattör får stå ut med att höra det mesta. Gränsen går vid lagbrott, som förtal, regelrätta hot och handgripligheter – inte vid tillmälen och grovt språk.

– Om man är en väldigt känslig person som inte klarar av förolämpningar, då är nog den offentliga debatten inte rätt arena för en att vara på.

ANNIKA HAMRUD ÄR projektledare inom hat och hot på Fojo, en del av Linnéuniversitetet som fortbildar yrkesverksamma journalister. Hon är en av dem som under-teknade uppropet. Hon menar tvärtemot Henrik Jönsson att det uppskruvade tonläget har långtgående följder.

– Det får konsekvensen att en viss typ av journalister blir kvar, de som går igång på striderna, medan det blir svårare att behålla dem som är mer reflekterande. Henrik Jönsson har hemliga adressuppgifter, ändå säger han att de som inte står ut inte bör vara i offentligheten. Det blir ett fruktansvärt samhälle om bara en viss typ av människor ska finnas i offentligheten.

Hon tycker sig se att förändringen till viss del redan skett. Ett syfte med uppropet var att tala för dem som inte längre hörs i offentligheten, de som har dragit sig undan för att de inte längre orkar med tonläget. Det är ett stort samhällsproblem att människor känner sig tvungna att dra sig ur det offentliga samtalet, resonerar Annika Hamrud.

En viktig målgrupp var de politiker som hade kunnat ta avstånd i kraft av sina ämbeten, men väljer att inte göra det.

– Det är inte uttryckligt, men egentligen handlade artikeln om SD:s trollfabrik som regeringen inte har tagit tydligt avstånd ifrån.

Annika Hamrud skulle vilja se att fler såväl inom politiken som inom akademien

och journalistiken sätter ner foten mot kollegor som betar sig illa.

– Det räcker förstås inte att skriva en debattartikel, men det finns också många andra initiativ.

NÄR EMIL HELLERUD på TV4:s Kalla fakta förra året tillsammans med kollegor avslöjade Sverigedemokraternas trollfabrik visste han att reaktionerna skulle bli starka. Han hade tidigare granskat SD och blivit hårt ansatt, men den här gången blev de negativa reaktionerna tiofalt fler.

– Det är tydligt att jag står på någon lista, i någons huvud eller på riktigt, att man ska gå in och skriva en viss typ av saker när jag postar på X. Det kommer ofta från samma konton, säger han.

Emil Hellerud skriver mest inlägg om sina egna reportage. Om inläggen tangerar något politiskt flockas trollen i svaren. Men de flesta som hört av sig om avslöjandet av trollfabriken har varit positiva.

Förutom just på X. Där kan folk påstå direkt falska saker, som att han skulle ha erkänt att han inte hittade några trollkonton kopplade till Sverigedemokraterna. De kommer ofta med förolämpningar om hur dålig han är eller anklagelser om att han enbart granskar SD – även det osant.

Attackerna har fortsatt långt efter att reportaget om SD:s trollfabrik sändes. Under den tid som har gått har de nominerats till och vunnit priser för granskningen, vilket resulterat i förnyad uppmärksamhet som fått attackerna att blossa upp på nytt. En del förefaller komma från automatiserade konton, annat från verkliga personer.

Sverigedemokraternas trollfabrik lades inte ner efter avslöjandet. Partiledaren Jimmie Åkesson vägrade backa och vände Tidöpartiledarnas antydda ultimatum emot dem. ”Vi skäms inte”, sa han i ett ►

Annika Hamrud.

Emil Hellerud.

- rasande tal på Youtube, där han grundlöst anklagade TV4 för att göra "kampanj-journalistik" som del av en "gigantisk inhemsk påverkansoperation".

Vad tänker du om att trollfabriken fortfarande drivs?

– Jag är inte jätteförvånad. Det som hade kunnat hända var att regeringen sprack, men man har tagit beslutet att det inte är värt det. Jag tror att den typen av verksamhet är skadlig för det demokratiska samtalet och jag tycker det är tydligt att regeringen egentligen inte vill ha den. Men Tidösamarbetet har visat sig kräva den.

DEBATTEN HAR FÅTT Emil Hellerud att fundera mycket över samtalsklimatet. Även han undertecknade uppropet i DN. I ett inlägg på Instagram i januari skrev han att han ser en risk att sanning kommer att ses som ett "relativt begrepp" när Metas plattformar (Facebook, Threads, Instagram) går i X fotspår och börjar moderera innehållet via användarkommentarer i stället för genom organiserad faktagranskning. Förändringen ses

allmänt som en direkt anpassning till Donald Trumps vinst i presidentvalet.

– Under den förra Trumpadministrationen etablerade man begreppet "alternativa fakta". En del politiker vill framhärda i att man har en alternativ syn på vad som är sant. Jag tror det är farligt, för det finns saker som är objektivt sanna.

EMIL HELLERUD MENAR att det är viktigt för det offentliga samtalet att vi är överens om vissa grundläggande saker för att samhället ska fungera. De behöver kanske inte vara sanna så länge alla tror på dem, men en värld byggd kring osanningar blir farlig.

– Om sanningen byggs på någonting annat än det som går att mäta och konstatera blir sanning ett relativt begrepp där en eller ett par enskilda kan bestämma vad som är sant.

En del skulle kanske säga att det finns olika sanningar?

– En upplevelse är sann i den bemärkelsen att någon har upplevt det på ett speciellt sätt, men vissa saker är objektivt

sanna. Vi vet till exempel att Ulf Krister-son är statsminister i Sverige. Det är sant.

För att få ett bättre samtalsklimat efterlyser Emil Hellerud forum där nya möten kan ske. Det får gärna vara i ett längre format än på dagens sociala medier och kanske ännu hellre i verkligheten än vid en skärm. Han säger att han inte låter sig provoceras så lätt och gärna lyssnar på andra även om han inte håller med dem.

– Det är viktigt att lyssna och acceptera att folk tycker annorlunda. Tyvärr är många dåliga på det idag.

EFTER DONALD TRUMPS valvinst i USA kommer utspelen som ser ut att påverka offentligheten slag i slag. Miljardären och Trumppropagandisten Elon Musk har blåst till strid även i Europa. Han har sagt att partiet Alternativ för Tyskland är det enda som kan rädda landet. I Storbritanien vill han att kung Charles ska sparka den nyligen tillträdde Labourregeringen så att folk kan få rösta på landets "enda hopp", högerextrema Reform UK.

När Elon Musk i ett tal efter Trumps installation den 20 januari slog högerhanden för bröstet och sedan sträckte ut den i en Hitlerhälsning blev det snabbt debatt kring vad han egentligen avsåg.

Många kritiserade Elon Musk medan vissa tog honom i försvar. De mest patetiska inläggen innehöll stillbilder på andra kända personer som hade handen i samma position som i en Hitlerhälsning eftersom de vinkat eller gestikulerat – bilder som aldrig hade funkats som desinformation om de inte hade frusits i exakt rätt ögonblick.

Andra försökte spela ner allvaret eller diskutera om det verkligen varit en Hitlerhälsning – kastade han inte bara bildligt ut sitt hjärta till publiken – eftersom han samtidigt sa att hans "hjärta går ut till" följarna? Men rörelsen bar inga likheter

»Om sanningen byggs på någonting annat än det som går att mäta och konstatera blir sanning ett relativt begrepp.«

med ett kast. Den kombinerade rörelsen med handen på hjärtat följt av en Hitlerhälsning har för inte länge sedan utförts exakt så av amerikanska nazister, samtligt som de ropat "heil Hitler" och anti-semitiska slagord.

NÄR IDA ÖSTENBERG, professor i antikens historia, skrev på X att det var tydligt att Elon Musk hade heilat var hon säker på hur det skulle bli redan innan hon publicerade sin kommentar. Hon räknade med en veritabel skitstorm men blev ändå överraskad.

– Det var länge sedan jag möttes av en sådan lavin, säger hon.

En halvanonym användare kallade henne för "duktig liten hora", vilket hon återgav på den relativt nya plattformen Bluesky. Dit söker sig många som lämnar andra sociala medier, bland annat eftersom Bluesky saknar en algoritm som premierar inlägg som skapar hård debatt.

Svaren hon fick på Bluesky var av ett helt annat slag: varför fanns hon kvar på X?

– Jag lutar mer och mer åt att sluta och jag kommer att göra det. Min närvaro där har gått ner rejält. Jag har inte stängt kontot men jag interagerar knappt.

Att Ida Östenberg alls fastnade för

Ida Östenberg.

Johannes
Klenell.

► dåvarande Twitter hänger samman med att hon där framgångsrikt lyckades opinionsbilda kring sitt eget forskningsfält, som återkommande har hotats av nedskärningar. Hon har också lärt känna många människor via plattformen, både yrkesmässigt och på ett mer personligt plan.

I DAG HADE HON aldrig sökt sig till det X har utvecklats till. Anledningen till att kontot fortfarande finns beskriver hon som en blandning av nostalgi över gamla Twitter och en känsla av att det kanske går att göra någon liten skillnad genom att vara en motröst.

– Men att vistas på en plattform ägd och styrd av en fascistsupporter är ju principiellt fel, säger hon med hänvisning till ägaren Elon Musk.

Ida Östenberg reagerar på att X alltmer tas över av folk som köper en förvrängd världsbild. Hon tycker sig se hur personer hon tidigare har uppfattat som typiska mittenväljare radikaliserats där. Även en del svenskar har uttalat stöd för Donald Trump efter att han har sagt saker de skriver under på i enstaka frågor.

Å andra sidan har hon också sett traditionellt konservativa som säger ifrån när folk med liknande politisk hemvist tar ställning för Trump och hans likasinnade.

– Det ger mig hopp att det finns anständigt folk som vågar säga ifrån till dem de vanligen står på samma sida som.

YTTERLIGARE EN PERSON som har kvar viss närvaro på X är Arbetets kulturredaktör Johannes Klenell. Även han skrev om Elon Musks Hitlerhälsning och fick en mängd ursäktande svar på X. Johannes Klenell kallar hälsningen för en hundvissla – en signal till ens följare samtidigt som man låtsas att man inte har gjort någonting.

Mycket riktigt hade amerikanska högerextremister tagit emot Hitlerhälsningen med värme. ”Den vita lågan kommer att stiga igen”, kommenterade till exempel en vit makt-grupp på Telegram.

Johannes Klenell tror att Elon Musks inflytande trots allt är på tillbakagång. Att han ertappades med att fuska i datorspel genom att anställa folk för att spökspela honom till en rankning i världsklass har haft betydelse. Bland de unga män som följt honom för att han var en cool, extremt rik kille som tillhörde världseliten inom datorspel spred sig en påtaglig besvikelse. I Europa tycks intresset för Tesla svalna på grund av hans högerextrema böjelse.

ELON MUSK HAR dock Maga-rörelsen kring Donald Trump kvar – och den kommer inte att straffa honom för att han gör en Hitlerhälsning.

– Han kommer aldrig att straffas för det, för han är så fruktansvärt rik. När han heilar gör han det för att testa en gräns. Förra gången Trump var president höll man på med grodor, succétecken och blinkningar om den vita rasens överhöghet. Nu heilar han, direkt. Det är för att flytta gränsen omedelbart, säger Johannes Klenell.

Varför stannar man som användare på X under de omständigheterna?

– För mig är det ärligt talat mest ett självskadebeteende nuförtiden. Jag gör det i stället för att skära mig. Jag tror att jag har det gemensamt med rätt så många andra. Jag gillar verkligen att vara på Bluesky, men jag vet flera som bara går in och skriver någonting på X för att reta upp de rasistiska trollen och sedan bara går ut igen.

Johannes Klenell upplever att det offentliga samtalet inte längre riktigt finns. Folk söker sig alltmer till forum där

de möter sina likar. En typ av användare har funnit sin hemvist på Bluesky, andra är kvar på X, åter andra har flytt till Metas pratiga forum Threads. Men behövs det en plattform där alla kan mötas?

– Jag kan sakna en sådan. Jag har haft förhoppningar om Bluesky men samtidigt har jag noll förtroende för att de här plattformarna långsiktigt ska kunna vara bra och fungerande. De sociala medier vi har radikaliserades när de behövde mer pengar. Innan dess har Mark Zuckerberg och de andra låtsats bry sig om progressiva värderingar, nu skiter de i det.

SVENSKA PEN ÄR en av allt fler organisationer som har valt bort närvaro på X på grund av hur plattformen har utvecklats. Med Metas nya inriktning funderar ordförande Kerstin Almegård även över närvaron på Facebook.

– Det är inte helt okomplicerat och jag har inte landat än. Vi måste kunna föra en offentlig debatt, men var ska vi göra det? Längre såg det ut som att sociala medier skulle kunna regleras. Drömmen vore om det kunde bildas någon form av pressetiskt system även där, men nu går det åt precis andra hållet, säger hon.

Kanske vill många helt enkelt ha ett hårt tonläge?

– Det vore en fullkomlig mardröm att leva i ett samhälle där bara de som skriker högst, använder fulast ord och trycker ner andra hörs. Jag vill inte leva i ett samhälle där människor inte vågar yttra sig. Ska även sköra och rädda människor få höras och synas? Ja, det ska de. Det är en demokratifråga.

Så när debattörer hänvisar till yttrandefrihet är det en förenkling?

– Det är en oerhörd förenkling. Den röst som tystas är ju tyst. Den går inte att få med i en mätning. Du kommer aldrig att

få veta vilka artiklar som aldrig blev skrivna eller vilka granskningar som inte blev gjorda, vilka goda argument som aldrig blev hörda. Det är inte yttrandefrihet. Det blir en falsk verklighetsbild.

Vad kan man göra för att enskilda röster inte ska tystna?

– Vår förhoppning med uppropet var att vi ska känna att vi är många som kan stötta varandra. Jag tror att man kan samarbeta mer. Jag ser en stark vilja till det hos många.

KLART ÄR ATT det är svårt att föra ett samtal ens om samtalsklimatet, det konstaterar flera av dem jag intervjuar till den här artikeln. I stället för att ta en öppen diskussion går man i polemik, misstänkliggör eller gör ohederliga tolkningar av det som sägs.

Åsa Wikforss som tog initiativ till ►

Åsa
Wikforss.

»Många väljare tror att journalister och forskare är folkets fiender som vi måste rädda demokratin ifrån.«

► uppropet i DN tillsammans med Kerstin Almegård ser inte heller någon ljusning i den offentliga debatten. Hon återkommer till Henrik Jönssons klipp som uppmärksammades i SVT:s 30 minuter. Den råa ton hon ser är ett försök att undergräva förtroendet för samhället, tror hon.

– Den typen av opinionsbildare låter förfärligt trevliga och säger inget explicit hatiskt, i stället uttrycker de sig som med det där fulklippet. Det är ett bra exempel på hur en enskild journalist trakasseras. Han får det att framstå som att hon är extremt aktivistisk. Han behöver inte säga mer för att hatet och drevet mot henne ska gå igång. Det är effektivt och jag ser inga som helst tecken på att det är på väg att upphöra.

Men varför utmålas journalister och forskare med flera som folkets fiender?

– Så har populisterna alltid gjort, det är inget nytt. Det går nästan 100 år tillbaka i tiden. Det är för att medierna granskar makten och makten vill inte granskas. Forskare har uppgiften att ta fram vetenskapligt underlag för politiska beslut, som kan vara obekväma sanningar om klimatet och annat som politikerna inte vill agera på. Då ser man till att underminera förtroendet i stället.

Men om det kommer uppifrån eller

åtminstone legitimeras uppifrån är det trots allt demokratiska styren vi har röstat fram. Kanske vill folk ha ett auktoritärt samhälle med ett hårdare tonläge?

– Det är en svår fråga. Många väljare tror att journalister och forskare är folkets fiender som vi måste rädda demokratin ifrån. Det är en av farorna med propagandan. Från USA hörs intervjuer med personer som var med i stormningen av Kapitolium som verkligen trodde att valet hade stulits från Trump. De kände att de behövde skydda demokratin. Sedan har en del människor i demokratier lurats tro att auktoritära styren är bättre.

FORSKNING PEKAR PÅ att särskilt unga män har ett allt svagare förtroende för demokratin som samhällssystem och hellre vill ha en stark ledare. Åsa Wikforss tycker att det är ett stort misslyckande när man inte kan få människor att tro på värdet i ett demokratiskt styre.

Demokratierna hotas också när folkvalda ledare som säger sig vara demokrater går i motsatt riktning när de väl har makten. Åsa Wikforss ser med oro på risken för en auktoritär utveckling i USA efter Donald Trumps tillträde som president.

Kanske måste vissa uppleva hur det är att leva i en diktatur för att förstå problemet med auktoritära ledare. Men det är ett riskfyllt experiment.

– När en autokrati väl införts är det inte så lätt att kravla sig upp ur det hålet. När makten väl skär ner på människors friheter, som yttrandefrihet, demonstrationsfrihet och fria allmänna val, då finns det ingen enkel väg tillbaka.

»Ett angrepp på hela vår demokrati«

Undertecknarna av uppropet i DN vädjade om politiskt agerande. Kulturminister Parisa Liljestrand (M) avböjer intervju, men svarar skriftligt.

TEXT KOLBJÖRN GUWALLIUS

Vilken är din bild av det offentliga samtalsklimatet?

– Jag delar nog den bild som många har att det har blivit hårdare under de senaste åren, inte minst i takt med att debatten har flyttat över till den digitala arenan. Det verkar som att en del har lättare att skriva hot och otrevligheter på nätet jämfört med att säga det till någon personligen. Det är såklart många som möter detta, inte minst personer som verkar i det offentliga.

Hur kan klimatet bli bättre?

– Jag tycker själv att alla som deltar i det offentliga samtalet har ett ansvar att tänka på detta. Det är samtidigt väldigt svårt med åtgärder som begränsar hur människor uttrycker sig, då det måste vägas mot vårt starka grundlagsskydd för yttrandefrihet och tryckfrihet. Dessa ger stor frihet till individer att uttrycka sina åsikter, vilket även omfattar de åsikter som många kan uppfatta som stötande eller motbjudande.

Vad gör regeringen åt hat och hot mot journalister, forskare och andra?

– Hittills under mandatperioden har vi bland annat stärkt det straffrättsliga skyddet för journalister, och gett medel till Brottsförjouren Sverige för att bygga upp en nationell kontaktpunkt för de journalister som behöver stöd eller skydd. Vi har också gett Mediemyndigheten i uppdrag att följa frågan om journalisters säkerhet och samla relevanta aktörer till dialog.

I uppropet i DN konstaterar skribenterna att riksdag och regering har ansvar för att bidra till ett bättre samtalsklimat. Parisa Liljestrand uttrycker att möjligheterna att agera dock är begränsade.

– Det behövs både förebyggande och stödjande insatser, en ändamålsenlig lagstiftning och ett effektivt rättsväsende för att skapa trygga förutsättningar för journalisters arbete. Regeringen kan dock inte göra allt, och alla och envar har ett ansvar för hur man bidrar

till tonen i det offentliga samtalet.

Trots att avslöjandet om SD:s trollfabrik är nästan ett år gammalt kan Parisa Liljestrand inte lämna något klart besked om hur regeringen ska förhålla sig till att den drivs vidare.

– Det finns en grupp inom ramen för konstitutionsutskottet med alla partier som diskuterar frågor om partiernas kommunikation. Jag vill inte föregå deras slutsatser, och Moderaterna kommer ta ställning till eventuella förslag när gruppens arbete är klart.

Hur bör politiker och partier uttrycka sig för att föregå med gott exempel?

– Jag vill inte diktera till andra hur de ska uttrycka sig. Själv har jag alltid med mig att hur jag uttrycker mig som politiker både återspeglar det parti och det ämbete jag representerar, såväl som att det bidrar till tonen i debatten.

Parisa Liljestrand.

Sverige toppar lögnlistan

Svenska politiker delar desinformation på Twitter/X mer än kollegor i de allra flesta länder. Hemvist på yttersta högerkanten är den starkaste förklaringen till beteendet.

TEXT THORD ERIKSSON

GENOM ATT SAMLA och analysera drygt 30 miljoner inlägg under perioden 2017–2022 kan forskarna Petter Törnberg och Juliana Chueri, verksamma vid universitetet i Amsterdam och det fria universitetet i samma stad, visa hur vanligt det är att politiker i olika länder delar desinformation på Twitter, numer X.

Svenska politiker hamnar i topp, endast slagna av kollegorna i Danmark och Turkiet.

Närmare hälften av parlamentarikerna i de 26 länder som studien omfattar är, eller har varit, aktiva på Twitter/X.

DERAS INLÄGG har samlats in och artiklarna de länkat till har analyserats. Faktamässigheten i de delade länkarna har sedan graderats på en skala mellan 0 och 1, där 0 står för mycket låg och 1 för mycket hög grad av saklighet.

Att tidsperioden bara sträcker sig fram till 2022 hänger ihop med att Twitter då slutade göra sina data tillgängliga för forskning, något som sammanföll med Elon Musks köp av plattformen.

Forskarnas slutsats är att politisk populism på höger- och vänsterkanten inte förklarar benägenheten att sprida desinformation – sannolikheten att politiker i dessa läger sprider felaktigheter är inte större än att politiker i mittfåran gör det.

Den förklarande faktorn är i stället radikal högerpopulism.

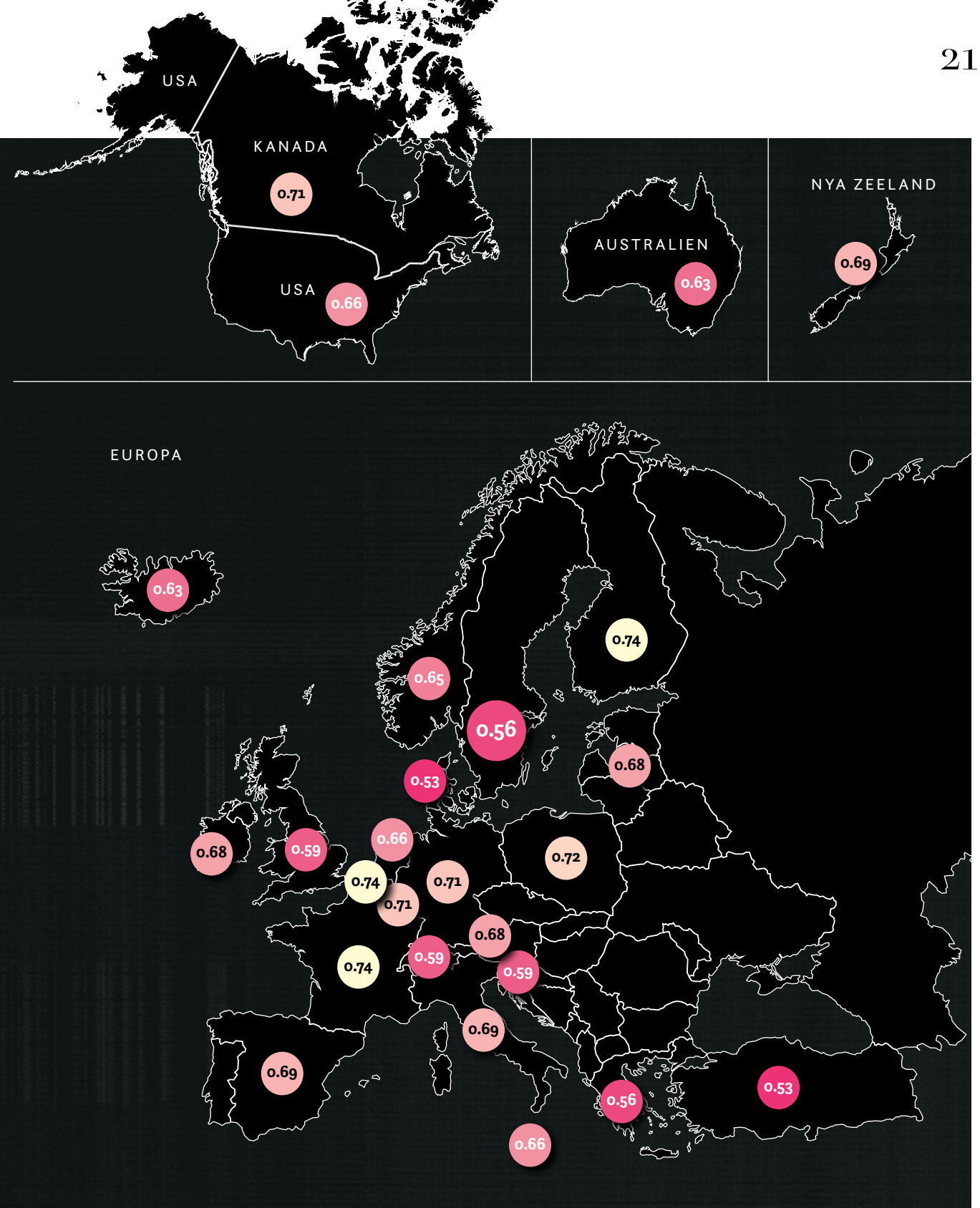
”Resultaten tyder på att ökningen av politisk desinformation är kopplad till den senaste vågen av radikal högerpopulism – båda uppkommer som en del av ett sammanbrott av förtroendet för press och politik”, skriver forskarna.

STUDIEN presenteras i artikeln *When Do Parties Lie? Misinformation and Radical-Right Populism Across 26 Countries*, publicerad i mitten av januari i *The International Journal of Press/Politics*.

Låg faktamässighet

0.53	Danmark
0.53	Turkiet
0.56	Grekland
0.56	Sverige
0.59	Slovenien
0.59	Schweiz
0.59	Storbritannien
0.63	Australien
0.63	Island
0.65	Norge
0.66	Malta
0.66	Nederländerna
0.66	USA
0.68	Österrike
0.68	Irland
0.68	Lettland
0.69	Italien
0.69	Nya Zeeland
0.69	Spanien
0.71	Kanada
0.71	Tyskland
0.71	Luxemburg
0.72	Polen
0.74	Belgien
0.74	Finland
0.74	Frankrike

Hög faktamässighet

A man with a shaved head and a goatee, wearing a dark jacket, holds a large white sign in front of him. The sign has the text "PASSIVITETEN ÄR INTE NEUTRAL" written in large, bold, black, hand-painted capital letters. The background is a blurred industrial harbor scene with several cranes and a body of water under an overcast sky.

PASSIVITETEN
ÄR INTE
NEUTRAL

Jesper Strömbäck är professor i journalistik och politisk kommunikation och en av de tydligaste svenska rösterna om hur demokratin hotas. Allt är val, säger han, även att förbli tyst. Därför vill han själv märkas utanför akademien, som krönikör och i sociala medier. Här träffar han Biblioteksbladet för att prata om hur det offentiga samtalet allt mer drivs av missledande verklighetsbeskrivningar, falska fakta och direkta lögnar.

TEXT THORD ERIKSSON BILD TOMAS OHLSSON

BIBLIOTEKSBLADET / nr 1 2025
Numret om det offentliga samtalet

BIBLIOTEKSBLADET / nr 1 2025
Numret om det offentliga samtalet

– Ja, och att de byggde på idéer om vad partierna ville. Vilket slags samhälle vill de bygga och att vi ska leva i? Jag kan sakna det i den politiska debatten. Jag kan också sakna att journalistiken inte ställer frågor till partierna om vilket samhälle deras politik leder till. Medierna är ofta väldigt kortsiktiga och fokuserar på vad partierna gör och är rädda för att bli anklagade för partiskhet.

Sveriges Radios podd om svensk inrikespolitik heter *Det politiska spelet*. Ringar det in var fokus ligger för politisk journalistik?

– Ja, och det där går ju både bakåt och framåt. Partierna pratar väldigt lite om vilket samhälle de vill ha. Men det finns också en historielöshet och en revisionism, där man skriver *om* det som hänt för att det ska passa den politik man nu driver.

Var görs det någonstans?

– I alla länder. Här i Sverige kan vi bland annat se det när det gäller flyktingpolitiken där det har varit en tävling om vem som först ville strama åt den.

Vad menar du att medierna saknar? Integritet?

– Låt mig formulera det så här: Den politiska journalistiken växte fram i ett samhälle där det fanns en ganska stor enighet om hur verkligheten såg ut och vilka de auktoritativa informationskällorna var. Fanns det oenighet, då gick man till SCB, ett annat expert-organ eller någon forskare och därmed sattes ramarna för debatten. Man kunde utgå från att politiker inte ljög och inte spred falsk och missvisande information. Nu stämmer det inte längre i samma grad, och då vet man inte riktigt hur man ska hantera det. Det enklaste, för att gå tillbaka till namnet på podden, är att fokusera på det politiska spelet. Där vågar journalister ta ställning och vara värderande, men så fort de närmar sig det sakliga innehållet finns det en rädsla att uppfattas som partiska.

Du vill oftare höra journalister säga att politiker ljugar?

– Inte nödvändigtvis, utan mer: ”Vad har du för belägg för det?” Eller: ”Vad bygger du det på?” Och att man inte låter dem komma undan med att slänga ur sig påståenden. Därför skulle jag vilja se mindre av

direktsända studiodebatter, för där finns det ingen chans för journalistiken att kolla fakta.

Tar inte nyhetsmedierna sitt ansvar?

– De skulle kunna göra mycket mer. Ett exempel på god journalistik är Dagens Nyheters artiklar under vinjetten ”Fakta i frågan” där de går igenom ett ämne väldigt noga, med tydliga källhänvisningar. Det är bildande journalistik som det skulle behövas mycket mer av i fler medier och i fler frågor.

DEN AMERIKANSKA statsvetaren Dannagal Young (se intervju på sidorna 30–33) tydliggör i boken *Wrong* hur psykologiska faktorer förklarar benägenheten att sprida falska budskap som passar de uppfattningar människor redan har. I Sverige har vi snarare varit upptagna med att betrakta desinformation som hot utifrån som går att skydda sig emot genom att till exempel inrätta en myndighet och öka den källkritiska förmågan.

Är vi för fokuserade vid sådant? Har vi falska föreställningar om ett hot utifrån?

– Det skulle jag absolut säga. Det har gjort att vi inte sett hur det som kommer utifrån samverkar med det som sker i samhället och vilka svenska aktörer som sprider falsk och missvisande information. En annan förenkling är att lösningen är att bli bättre på källkritik. Jag kan skaffa mig världens bästa verktyg för att granska informationskällor, men om jag inte förstår min egen konfirmationsbias, mitt eget behov av att få mina verklighetsuppfattningar bekräftade och att höra till den grupp där en viss uppfattning är dominerande, då kommer jag att använda de verktygen selektivt. Bara på information jag ogillar och som utmanar mig, inte på det som bekräftar mig och min kritik.

Som utomstående är det lätt att avundas forskare; så stimulerande med alla seminarier och internationella konferenser. Men också ett slutet system, sällan inom räckhåll för omvärlden, något som borde vara frustrerande för den som ägnar sig åt samtida frågor och gör anspråk på att göra någon form av skillnad.

Hur gör du dig nyttig på riktigt?

– Det där är något jag brottas med. Det finns olika

»Jag menar att den här regeringen bygger på en auktoritär människosyn och driver en politik som försvagar demokratin och de mänskliga rättigheterna.«

förhållningssätt inom akademien; en del bryr sig inte särskilt mycket, de drivs av att själva förstå. Andra vill att forskningen ska ha *impact*, och jag tillhör dem. Mitt svar har länge varit att skriva krönikor och jag har varit väldigt aktiv på sociala medier.

INNAN JESPER STRÖMBÄCK inledde sin akademiska karriär på 90-talet var han under en kort period skribent på Sundsvalls Tidnings liberala ledarsida. Därifrån tycks det ideologiska steget långt till Dagens Arena och Magasinet Konkret, publikationer med tydliga vänsterprofiler där han numer är återkommande skribent.

– Om man ser på det jag skriver så är det ingen större skillnad. Det är bara drygt tio år sedan, 2011 till 2013, som jag jobbade för Reinfeldtregeringen med Framtidskommissionen. Då var det många som ansåg att jag var moderat och höger.

Framtidskommissionen var en statlig utredning med uppdraget att identifiera och beskriva framtida utmaningar och möjligheter. Slutbetänkandet, skrivet av Jesper Strömbäck i samråd med Alliansens partiledare, slår bland annat fast att ”en ökad invandring representerar en möjlighet för Sverige”.

– Först var det kontroversiellt bland Sverige-demokraterna, men i takt med att borgerligheten

Utgör Sverigedemokraternas framväxt som politisk kraft själva brytpunkten?
– Det går inte att säga säkert utifrån den forskning som finns, men det är en trend som mer eller mindre finns i alla länder och är kopplad till framväxten av den autoritära högerpopulismen med en annan syn på vad som är sant och inte sant. Sverigedemokraterna är viktiga i den meningen att de alltid drivit tesen att Sverige är förstört på grund av invandringen, eller ”massinvandringen” som de säger. Men var är Sverige förstört? På vilket sätt? Om Trumps stora lögn var att han vann valet 2020, så är detta SD:s stora lögn. Det har blivit så att kan du definiera verkligheten så får du lättare genomslag för din politik. Du kan sedan motivera den utifrån en verklighet som du själv först har definierat.

DEN POLITISKA BERÄTTELSEN är ingen ny företeelse. Socialdemokraten Pär Nuder ansågs vara bra på att formulera en sådan. Och de Nya Moderaternas framgång i mitten av 00-talet byggde i hög grad på berättelsen om medelklassens ”vardagspussel”.

Skillnaden mot idag var att dessa berättelser var intellektuellt hederliga?

- öppnade upp för dem blev jag kontroversiell i borgerligheten också. Men det jag säger har inte förändrats.

Vad hade du svarat om den här regeringen bett dig hålla i en utredning?

– Nej. För jag menar att den här regeringen bygger på en auktoritär människosyn och driver en politik som försvagar demokratin och de mänskliga rättigheterna. Jag tror inte heller att jag skulle göra det om Magdalena Andersson frågade. Jag skulle i alla fall vara väldigt noga med att försäkra mig om parame-trarna på ett sätt som jag inte behövde tidigare.

Inför intervjun har Jesper Strömbäck fått välja ord och fraser som beskriver det offentliga samtalets tillstånd, följer av det och, om han önskar, något om en lösning. Han valde *missinformation, kunskaps-resistens, polarisering, politisering av fakta, post-sanning, sanning, public service, tillit, demokrati, traditionella nyhetsmedier och fakta-koll*.

»Varje icke-val är ett val. Säger jag inte ifrån mot rasism, så är det ett val att inte säga emot rasism.«

När han sedan fick begränsa sig till tre ord sparade han *missinformation, politisering av fakta och post-sanning*.

När han slutligen fick lägga till någon form av värdeladdad uppmaning tillkom *Passiviteten är inte neutral*.

Varför det sista valet?

– Vi kan inte välja att inte välja. Varje icke-val är ett val. Säger jag inte ifrån mot rasism, så är det ett val att inte säga emot rasism. Säger jag inte emot när min partiledare ljuger, så är det ett val att inte markera mot det. De val vi gör, oavsett om vi uppfattar dem som icke-val, får konsekvenser.

Är vi tystare nu än vi har varit?

– Jag tror framför allt att samhället har förändrats. Jag tror också att vi har blivit tystare i den meningen att det finns så många fler sätt att säga emot oss nu än tidigare. Och vi är osäkrare på vad som är

kontroversiellt och inte kontroversiellt. De flesta är inte intresserade av att debattera och diskutera och väldigt få vill bli utsatta för kritik och attacker.

ANTI RACISM STÅR DET på en stor knapp på Jesper Strömbäcks täckjacka. Lite rost anas i kanterna, den måste ha suttit där länge.

– Jag har haft den sedan förra riksdagsvalet. Då kände jag att det inte räcker att skriva i sociala medier, utan när jag möter människor med utländsk härkomst vill jag att de ska veta att jag inte är ett hot mot dem.

Åter till de utvalda orden och fraserna: **miss-information. Varför valde du det?**

– En del information sprids för att man vill vilseleda, en del för att man inte vet att den är falsk och missvisande – där går skillnaden mellan desinformation och missinformation. Förutom när det gäller samhällets eliter tycker jag att intentionen ►

»Om två politiska sidor debatterar och ger olika bilder av verkligheten, då blir ingen särskilt mycket klokare.«

INTERVJU

► spelar mindre roll, det största problemet är den falska och missvisande informationen. Debatten bör fokusera på det. Det spelar ingen roll om Trump verkligen trodde att han vann 2020 eller om han ljög. Det var fel, och det som börjar som desinformation som någon medvetet sprider, blir i något annat led missinformation när någon för det vidare utan onda avsikter. Så fokusera på om informationen stämmer, inte på intentionerna.

NÄSTA FRAS: POLITISERING AV FAKTA.

– När debatten handlar om hur verkligheten ser ut, då blir fakta plötsligt politiserade, snarare än att vara något man utgår från. Det ökar polariseringen och gör att debatterna inte leder framåt. Poängen med debatt är ju annars att man tillsammans ska bli lite klokare. Men om två politiska sidor debatterar och ger olika bilder av verkligheten, då blir ingen särskilt mycket klokare.

Bottnar det i vänster-högerskalan?

– Nej, det bottnar mer i att det inte längre finns konsensus om verkligheten. Det finns utrymme att vrida debatten genom att definiera verkligheten på ett sätt som får den egna politiken att framstå som mer rimlig. I det gamla massmediesamhället spelade det inte så stor roll om du läste Svenska Dagbladet eller Dagens Nyheter, Aftonbladet eller Expressen, eller såg på TV4 eller SVT, det gavs ungefär samma bild av verkligheten. Många forskare var kritiska till det, men det gjorde också att man från höger till vänster fick en gemensam

verklighetsuppfattning. Det har successivt naggats i kanten och invandringen var väl den första frågan och det var Sverigedemokraterna som politiserade den. Sen kom klimatförändringen och många andra frågor där det blev uppenbart att definitionen av verkligheten har stor betydelse för vilken politik vi bör följa.

DET TREDJE ORDET: POST-SANNING.

– Det är en situation där fakta spelar mindre roll. Det är inte så att fakta och sanning inte längre finns, men det har inte samma tyngd som tidigare. Om det känns som att invandring är ett problem, om det känns som att brottsligheten är utom kontroll, då får det genomslag oavsett vad forskning, fakta och evidens visar. Konsekvensen blir att politiken inte utgår ifrån vad som faktiskt är problemet, utan vad människor upplever som problem.

De här fyra orden och fraserna, utgör de kärnan för vad som påverkar det offentliga samtalet och politiken?

– Ja, det skulle jag säga. Och lösningen handlar om *back to facts, back to truth*. Men hur når vi dit?

Ja, hur når vi dit?

– Det finns inga *silver bullets*, inga enkla svar. Men till att börja med handlar det om att man som individ behöver bestämma sig för vad man står för och vad man vill stå för, och ge uttryck för det. Man kan inte välja att inte välja. Om vi inser det kanske vi kan göra mer medvetna val. Sedan spelar medierna och journalistiken fortfarande en helt central roll. De styr i slutändan väldigt mycket vilken information människor får eller inte får. Därför behöver journalistiken bli bättre på att kontrollera fakta, inte låta politiker och andra komma undan med att sprida falsk och missvisande information. Journalistiken måste bli mindre av mikrofonhållare åt politiska aktörer.

BOKHÄXAN

Det är inte säkert att du passar som bokhäxa. Det krävs öppenhet, lekfullhet och noggrannhet för uppgiften. Många bibliotekarier ser det som sitt viktigaste uppdrag. Som bokhäxa tar du del av livsberättelser. Med hängivenhet granskar du raderna för att få syn på personen som hört av sig.

I korrespondensen uppstår ett osynligt möte. Svaren du skriver grundas på din egen livserfarenhet. Brev och boktipsen från dig blir något ovärderligt. Ju fler bokhäxor som utbildas desto fler lyckobrev och personliga böcker når fram till de skyddsvärda unga. Så om du passar vore det bra.

 läsfirman

Upptäck världens största öppna bibliotekssystem

Få en smidig vardag med Koha och mer tid för bibliotekets viktigaste resurs – människorna.

Varför Koha?

- Öppen källkod – inga licenskostnader
- Världens största öppna bibliotekssystem, använt av bibliotek över hela världen
- Flexibelt, användarvänligt och stöttat av engagerat nätverk

Öppet webinarium:
Onsdag 9 april kl 10.30–12.00 på Zoom. Välkommen!

imcode.com/webbinarium

Öppna bibliotekslösningar

TUNGA SPECIALFORDON – VÅR STANDARD

PÅBYGGNATIONER
FÖR LASTBILAR
OCH LIKANDE
FORDON

GROTH

GROTH KAROSS AB

ETT FÖRETAG I SKAB-GRUPPEN

Hotet från insidan

Våra värderingar och åsikter får oss att sprida desinformation – och därför borde vi sluta använda sociala medier. ”Eller åtminstone använda dem på ett helt annat sätt”, säger forskaren Dannagal Young.

TEXT THORD ERIKSSON ILLUSTRATION CHRISTIAN WILLIAMSSON

För tio år sedan var ”påverkansoperation” ett sällsynt begrepp i svenska tidningar. Under 2015 användes det tre gånger, enligt artikelarkivet Retriever: i Hallands Nyheter om hur diktaturer utövar påtryckningar mot Sverige, på Svenska Dagbladets ledarsida i en text om att Socialdemokraternas Nato-motstånd var en anpassning till rysk säkerhetspolitik och i en artikel i Dagens Nyheter om svenska myndigheters förberedelser för ett informationskrig.

ATT PÅSTÅ ATT ordet sedan dess har blivit vardagligt skulle vara en överdrift, men de 815 gånger det nämndes 2024 innebär en 271-faldig ökning på 10 år.

Samma med ordet ”desinformation”: använt 627 gånger 2015 innan kurvan vände brant uppåt för att toppåret 2022 förekomma 8 022 gånger och landa på 6 342 gånger 2024.

Myndigheter har under åren fått i uppdrag att stärka MIK-förmåga och källkritisk kompetens, bilden av ett hot utifrån har etablerats.

Men det finns också ett hot inifrån, vilket konstaterades 2020 i utredningen

Det demokratiska samtalet i en digital tid, med undertiteln Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat:

”Drivkrafter som kan kopplas till behoven av att tillhöra en grupp och att få bekräftelse för sin identitet har stor betydelse för vad som får uppmärksamhet på internet, vad som gillas, kommenteras på och vad som sprids vidare.”

DANNAGAL YOUNG, professor i kommunikation och statsvetenskap vid universitetet i delstaten Delaware, USA, skriver om detta hot inifrån i sin bok *Wrong – How Media, Politics and Identity Drive Our Appetite for Misinformation*. Perspektivet är amerikanskt men de mänskliga beteenden hon beskriver är universella.

Ett exempel från en studie hon själv varit inblandad i handlar om kopplingen mellan partipolitisk identitet och benägenheten att tro på felaktiga påståenden om covid-19. Ju starkare anhängare till Republikanerna desto mer sannolikt att tro att viruset är en bluff, att covid-19 inte är farligare än influensa och att de som vaccinerats får mikrochip inplanterade i sina kroppar.

Dessa övertygelser går att härleda till Donald Trump eller andra företrädare för

Foto: Maria Errico/University of Delaware

Dannagal Young forskar bland annat om hur psykosociala faktorer påverkar vår benägenhet att sprida desinformation.

- det republikanska partiet. Samma sak gäller synen på presidentvalet 2020 som riggat och att Joe Biden stal valsegern, något människor också tror i en grad som hänger samman med styrkan i deras identitet som republikaner.

MÖNSTRET BLIR tydligare ju längre åt höger människor står, men i grunden hänger beteendet samman med mänskliga behov av att tillhöra ett sammanhang och tendensen att hellre lyssna på det som bekräftar våra ståndpunkter än tvärtom.

Så vad göra åt saken?

Boken avslutas med ett kapitel om hur våra psyken inte längre ska leda oss till att sprida villfarelser. En central del av resonemanget handlar om ”intellektuell ödmjukhet”, som ska göra oss öppna för ny kunskap, trots att den vid en första anblick strider mot våra övertygelser.

”Det påminner oss också om att inte vara så låsta vid sådant vi redan tycker oss veta när vi betraktar vår omvärld. För trots allt är det ju så att vi kan ha fel.”

Vi talas vid i mitten av januari, några dagar innan Donald Trump svärs in som president. Hur praktiserar Dannagal Young själv denna ödmjukhet? Hon refererar till intervju i New York Times med Marc Andreessen, internetpionjär som på 90-talet utvecklade den första brett

spridda webbläsaren Netscape. Idag är han investerare, styrelseledamot i Facebook – och har liksom många andra av Silicon Valleys techmiljardärer kommit ut som Trump-supporter. Detta är, förklarar han själv i intervjun, en reaktion på hur många andra i hans bransch har vältrat sig i antikapitalistisk retorik, woke-tänkande och ett överdrivet behov av att utmåla Trump som fascist.

– Han säger att de tror att de försvarar demokratin, men att de har fel. Att de istället tvingar ner demokratin på knä. Och vet du vad: jag ska suga på det där ett tag. Anser jag att han har fel? Absolut. Men jag är också medveten om möjligheten att jag ser detta på ett felaktigt sätt, så jag är beredd att verkligen tänka efter ordentligt.

VID SIDAN AV ödmjukheten som medel för ett bättre offentligt samtal pekar Dannagal Young också bland annat på betydelsen av att sluta använda sociala medier.

– Eller att åtminstone använda dem på ett helt annat sätt.

Hon framhåller plattformen Bluesky, snarlik Twitter/X och skapad av samma person, men befriad från vissa funktioner som har förpestat det offentliga samtalet.

– Om någon återpublicerar – retweetar – ett inlägg du har skrivit, för att sedan snacka skit om det, så kan du separera din egen uppdatering från återpubliceringen – och galenskapen upphör direkt. Så det finns tekniska tricks som bromsar upp systemen.

Dannagal Young lyfter hellre fram betydelsen av att återupprätta de fysiska sociala mötesplatser och sammanhang som i hög grad har ersatts av tillvaron på nätet.

– Våra behov att begripa, uppleva att vi har kontroll över situationen och befinna oss i en gemenskap, är fundamentala och verkliga och leder oss oftast genom livet på bra sätt. Om vi satsar mer på våra samhällen skulle det dämpa några av de behov som driver oss att söka sammanhang på annat håll.

Hon nämner till exempel stiftelsen Knight Foundation, som förvaltar pengar från försäljningen i mitten av 00-talet av mediehuset Knight Ridder, en gång USA:s näst största utgivare av dagstidningar. Idag satsar stiftelsen på olika typer av demokratistärkande projekt i de 26 städer där bolaget hade tidningar.

NYHETSÖKNARNA utan redaktionell närvaro växer i USA där i snitt två tidningar läggs ner varje vecka, enligt en undersökning från förra året. På nationell nivå var skillnaden i stöd för Donald Trump endast 1,5 procent starkare än för Kamala Harris.

Att övertaget i nyhetsöknarna var hela 54 procent illustrerar vilket spelrum som uppstår för populistisk politik med relativt förhållande till sanningen, på platser utan självständig, redaktionell bevakning.

Dannagal Young ser dock ett behov av journalistiskt nytänkande: bort från den individcentrerade och konfliktdrivna och i stället fokus på rapportering förankrad i människors levnadsförhållanden.

– Investeringar i oberoende journalistik skulle stimulera social sammanhållning och begränsa vår dragning till olika abstrakta och politiska grupperingar, säger hon.

Hon återkommer till samhällsgemenskapen på det lokala planet. Där skulle också biblioteken kunna spela en större roll.

– Men de är underutnyttjade och framför allt underfinansierade.

Trots det talar lite i dagens USA för att bibliotek och annan offentligt finansierad verksamhet slår på trumman om sin potentiella betydelse. Just nu finns det tvärtom en utbredd försiktighet i verksamheter som finansieras med offentliga pengar. (Intervjun görs innan Trump har tillträtt och Elon Musks Doge-projekt faktiskt börjar montera ned det offentliga USA i en hastighet som få förutsett.)

– I samma sekund som Fox News gör ett inslag och säger: ”Kan ni förstå att det här biblioteket gjorde så här?!”, så är de – ursäkt min franska – fucked. De är fucked för att de är på Fox News och en massa arga människor kommer att ringa folk i kongressen som säger att det måste bli slut på de där biblioteken. Så jag skulle också ligga lågt.

För ett bättre offentligt samtal

Journalistiken

Rapportering med fokus på demokrati i stället för ensidiga politiska perspektiv. Överdriv inte politiska konflikter, utveckla nyheter med förankring i lokala gemenskaper. Stärkt public service.

Sociala medier

Krav på transparens om vad som prioriteras och lyfts fram av algorit-

merna. Trafikdata görs tillgängligt för forskare för att trender ska synliggöras och förstås. Rekommendationer för plattformar och politiker baserade på forskning.

Allmänheten

Utveckla intellektuell ödmjukhet. Tänk igenom behovet av att deklara politisk identitet. Lyssna på andra med avvikande uppfattningar.

»Ingenting vi tycker privat ska stå i vägen för att människor ska få säga sitt«

Biblioteket i Oskarshamn står öppet för nästan vilka debattörer som helst. "När vi startade det här fick vi frågan: 'Men vad gör ni då om Sverigedemokraterna vill komma och prata?' Ja, vi låter dem komma."

TEXT TIM ANDERSSON

Förslaget om havsbaserad vindkraft utanför Oskarshamn väckte vrede hos kommuninvånarna. Förra året fick en av dem nog: När ett vindkraftsbolag var på plats för ett offentligt möte gick en man till fysiskt angrepp.

– Han hoppade upp på podiet och klappade till en av representanterna.

Det berättar Jonas Frykman, som arbetar som eventkoordinator och biblioteksassistent på Oskarshamns bibliotek. Efter händelsen bjöd han in bolaget för att utveckla sitt resonemang inför intresserade åhörare.

– Vi visste att det var ett hett ämne, men ville ge dem en plats. Om det skulle göra några arga hade vi ett bra svar: "Vill ni argumentera emot vindkraften får ni samma utrymme."

Arrangemanget krävde noggrann planering: bibliotekspersonalen var beredda att ta hand om eventuella våldsverkare och vid behov av skydd låsa in bolagets representanter.

Ännu större var säkerhetspådraget när biblioteket samma år ordnade en debatt om kriget i Gaza, som hade skapat konflikt och oro i kommunen. På plats fanns en moderator och två kvinnor, med israelisk respektive palestinsk bakgrund.

Jonas Frykman hade sina tvivel, berättar han. Kravaller var inget otänkbart scenario.

– Jag kände att det kunde bli katastrof. Men vi drog det hela med tjänstemän, politiker och kommunens säkerhetsavdelning, och bad polisen om en riskbedömning. Det var till och med så att civilklädda poliser fanns med i publiken.

DE TVÅ ARRANGEMANGEN på Oskarshamns bibliotek var en del av Navet, vars syfte är att erbjuda kommunens invånare en arena för möten, diskussioner och kunskapsförmedling. Innehållet är inte alltid kontroversiellt – gymnasieelever har konstutställningar och jazzklubben musikquiz – men Jonas Frykman tycker att det är viktigt att ge plats också åt svåra, infekterade ämnen.

Kan man ta vilka debatter som helst på biblioteket?

– När vi startade det här fick vi nästan uteslutande frågan: "Men vad gör ni då om Sverigedemokraterna vill komma och prata?" Ja, vi låter dem komma. Vänsterpartiet får lika stort utrymme. Det viktigaste är att vi på biblioteket inte tar ställning. Ingenting vi tycker rent privat ska få stå i vägen för att människor ska få säga sitt.

NAVET VAR INITIALT en del av samverkansprojektet Biblioteken som tankesmedjor, där tio bibliotek i södra Sverige under 2023–2024 utforskade bibliotekens demokratiska uppdrag i en digital samtid. Processledare var Max Valentin. Han berättar att han under projektets gång brukade fråga bibliotekarierna om deras syn på bibliotekets funktion i den offentliga debatten.

– Jag tyckte att det var kul att försöka dra det till sin spets, och ställde frågan: "Ska biblioteket vara ett tryggt rum, där svagare grupper kan komma till tals, eller

ska det var en bastion för yttrandefriheten, där alla typer av åsikter kan lyftas, oberoende dess konsekvenser?" Ungefär två tredjedelar lutade åt det första alternativet, och en tredjedel åt det senare.

Själv tror han att det är bra om allting får komma ut i ljuset. Troll och spöken växer i mörker, säger han.

– Det klart att det är dumt om någon får propagandera för att Sverige ska gå i en auktoritär riktning, men samtidigt tänker jag: De som behöver inkluderas i det demokratiska är de som ligger i gränslandet av det. Om man stänger dörren för dem finns en risk att man fjärrmar sig från dem som egentligen behöver komma med.

Ska biblioteket också kunna bjuda in icke-demokratiska aktörer för debatt?

– Det är svårt att säga något generellt om det. Men jag tycker inte att svaret är "aldrig". Ibland kanske det kan vara relevant. Om odemokratiska krafter har fått väldigt stort utrymme i en viss kommun, kanske man kan behöva adressera det.

ÖPPEN SCEN

Hanna Rees framträdde på Klubb Kultur (ovan t v) som är en del av Navet på biblioteket i Oskarshamn. Kommunens konsumentvägledare och energirådgivare är regelbundet på besök. Samtalet mellan Fatme Audi och Taliah Pollack om Israel-Palestina blev ett av de finaste projektledaren Jonas Frykman varit med om. "De berättade hur konflikten hade drabbat deras familjer och släkt, och ändå kunde de sitta och prata om det här som två vänner."

Jonas Frykman.

NEDSLAG

Öppna samtal ska vaccinera mot polarisering

Filosofikafé på Tyresö bibliotek. ”Jag är inte här för att hävda min åsikt, utan för att lyssna och lära mig”, säger deltagaren Håkan Kaneberg.

TEXT TIM ANDERSSON ILLUSTRATION CHRISTIAN WILLIAMSSON

Håkan Kaneberg.

I ett avsides rum på Tyresö bibliotek samlas människor i ring för att diskutera ämnet ”lögn”.

Behövs lögnen? Om du inte berättar allt, är det då en lögn? Är det lögn, om det finns en tyst överenskommelse om att det är okej att skarva med sanningen?

En av dem som har kommit hit i kväll är Håkan Kaneberg. Han är filosofiskt intresserad och har länge sökt ett liknande sammanhang, berättar han.

– Jag tycker att själva samtalsformen är intressant i sig. Det finns inte riktigt utrymme i vardagen att sätta sig ner och

prata filosofi med sina vänner eller sin familj. Det ter sig inte naturligt.

PÅ VÄGGEN HÄNGER A4-lappar med riktlinjer: ”Var beredd att ompröva dina idéer och till och med ändra dig”; ”Lyssna för att förstå – särskilt när du inte håller med;” Ingen debatt. Undersökande gemenskap, även när åsikterna är olika.”

Att själva kommunikationsformen i sig är lika viktig som innehållet bekräftas av samtalsledaren Agneta Josephson. Hon är del av Svenska sällskapet för filosofisk praxis, som arbetar för att bereda plats åt det sokratiska, eftertänksamma och

existentiella samtalet i skola, vård och offentliga rum.

Vad odlar den här typen av filosofikaféer?

– Nyansering. Jag hoppas att det också odlar känslan av värdet i att tänka tillsammans, och inte uteslutande i sig själv. Kanske också i att tänka tillsammans med personer som man vanligtvis inte tänker tillsammans med.

Som man inte nödvändigtvis delar värdegemenskap med?

– Dels det. Men det finns också en annan aspekt av att samtala med människor som man inte känner: du fastnar inte i en förutbestämd roll. Det är annars lätt hänt att vi hela tiden visar samma sidor av oss själva.

FILOSOFIKAFÉER ÄR ett internationellt fenomen, men om de i andra länder ofta struktureras som en föreläsning med efterföljande frågestund handlar det här i stället om en jämlik diskussion. Eller, för att återvända till lapparna på väggen, en ”undersökande gemenskap.”

Och syftet? Samtalet har en individuell, existentiell dimension, men också en politisk. Det berättar Tulsa Jansson, grundare av och ordförande för Svenska sällskapet för filosofisk praxis, samt författare till böckerna *Du har svaren!* – *Filosofi till vardags* och *Visdomshinder och visdomsnycklar*.

– Jag tror inte att vi kan ha en levande demokrati om vi inte möts, dels för att få andras perspektiv på frågor som mening, rättvisa och samarbete, men också för att få våra egna speglade: Vad menar jag med att något inte är rättvist? Vad fyller jag det här begreppet med?

Det filosofiska samtalet, som alltså inte

ska anta formen av debatt, kan fungera som ett vaccin mot ett polariserat åsikts-samhälle, menar hon.

– Filosofikaféet är ett forum där vi kan ifrågasätta våra egna antaganden. Det är något väldigt sällsynt, vågar jag påstå, men det kanske viktigaste vi kan göra i den här stora polariseringen, där många hämtar tröst i extremism och starka ledare som ska tala om för oss vad vi ska göra.

Nej, filosofikaféerna driver inte något tänkande i glasburk. Här har de personliga livserfarenheterna en given plats, men också den yttre verkligheten. Agneta Josephson läser en dikt av Tomas Tranströmer, som avslutas med orden: ”Två sanningar närmar sig varann. En kommer inifrån, en kommer utifrån och där de möts har man en chans att få se sig själv.”

Hon brukar alltid försöka koppla resonemangen till aktuella samhällsfrågor, men ikväll förekommer deltagarna henne. Den yttre sanningen materialiserar sig snabbt i form av den stora lögnen i väster, navet i en växande demokratisk sprickbildning: Trump och det stulna valet.

Någon i ringen talar om självbedrägeri:

– Om man upprepar ett felaktigt påstående tillräckligt länge, kanske man till slut börjar tro på det. Man har sagt något så många gånger att det har blivit till en sanning, också för en själv.

Den yttre verkligheten präglar filosofi- ➤

»Filosofikaféet är ett forum där vi kan ifrågasätta våra egna antaganden.«

Agneta Josephson.

NEDSLAG

»Här diskuterar människor i olika åldrar, med skilda utbildningsbakgrunder och sociala kontexter.«

Tulsa Jansson.

► kaféernas diskussioner också på ett mer direkt sätt: I den stora ringen på Tyresö bibliotek skymtar strumpor som består mer av håll än av tyg. Bibliotekets funktion som social infrastruktur skapar speciella förutsättningar för denna undersökande gemenskap, menar Tulsa Jansson.

– Det är nästan exotiskt i dag, men här diskuterar människor i olika åldrar, med skilda utbildningsbakgrunder och sociala kontexter. Jag har själv lett samtal på temat ”hem” där det har varit hemlösa personer med. Så det kan bli väldigt brännande.

Hon beskriver filosofikaféerna som en övning, bland annat i kritiskt och kreativt tänkande. Det finns forskning som visar att den här typen av samtal ökar de kognitiva funktionerna, berättar hon.

– Tänkandet i sig tränas. Och det är ju käckt och praktiskt att kunna tänka mer stringent, men det handlar också om att lära sig att uttrycka sina tankar tydligt – särskilt viktigt för dem som befinner sig i marginalen, eller som normalt inte hörs.

AGNETA JOSEPHSON AVBRYTER eller korrigerar sällan, men det händer. Vid ett tillfälle anar hon en kritik mellan raderna hos en av deltagarna, riktad mot en annan persons upplevelse av lögnen som lustfylld: Kanske talar de om olika saker, säger hon

– den ena om fabulerande och den andra om klinisk mytomani?

Håkan Kaneby säger efteråt att replikväxlingen var intressant.

– Det ligger lite i begreppet ”mytomani” att det är något skadligt, och så kom den här personen med en helt annan bild. Jag tyckte att det var lite kul.

Det här var hans första erfarenhet av ett filosofikafé, och han är väldigt positiv. Han lyfter särskilt fram balansen mellan abstrakta resonemang och personliga historier. Och det faktum att alla fick komma till tals.

Brukar du ge dig in i debatter?

– Ja, jag gillar att diskutera. Men här hade jag bestämt mig innan att vara så lyhörd jag bara kunde. Jag tänkte: Jag är inte här för att hävda min åsikt, utan för att lyssna och lära mig. Att vara i ett samtal.

Nästa filosofikafé i Tyresö är om en månad. Då ska det handla om makt.

Kommer du tillbaka då?

– Ja, det kommer jag absolut att göra. Det senaste samtalet lämnade jag med en varm känsla i kroppen. Och min fru tyckte att jag verkade pigg och glad när jag kom hem. Det var vederkvikande.

■ Filosofikaféet arrangeras av Tyresö bibliotek, Svenska sällskapet för filosofisk praxis och ABF Södertörn.

VI VÄGRAR ATT BLUNDA
VI KÄMPAR TILLSAMMANS
VI KROSSAR FÖRTRYCKET
VI KAN INTE VÄNTA
AMNESTY.SE/BLIMEDLEM

AMNESTY
INTERNATIONAL

Att läsa en
förbjuden bok är en
motståndshandling.

Yttrandefriheten världen över står inför en mängd både nya och gamla hot. Demokratins främsta utposter, bibliotek och skolor, utsätts för påtryckningar, även i Sverige. Svenska PEN bevakar, kartlägger och motverkar hot mot det fria ordet. Vi står upp för rätten att läsa.

Läs mer på www.svenskapen.se
Swisha en gåva till 900 50 91

SVENSKA P·E·N
FÖRSVARAR DET FRIA ORDET
GRUNDAT 1922

DET OFFENTLIGA SAMTALET HAR BLIVIT HACKAT

Biblioteken kan återupprätta det faktabaserade och reflekterande samtalet. Tillsammans med oberoende journalistik är de motkrafter till den offentliga dialogens förfall, skriver Brit Stakston.

TEXT

BRIT STAKSTON

Mediestrateg, författare, ledamot i Svensk biblioteksförerings styrelse och medgrundare av reportagesajten Blankspot där hon bevakar frågor om internet, medier och demokrati.

Foto: Rikard Westman

Demokratin byggs av samtal människor emellan. Kopplingen mellan de samtal vi för i privata sammanhang och i det offentliga rummet är central för hur idéer sprids, förändras och påverkar samhället. Den är inte något abstrakt som existerar utanför vår vardag – tvärtom formas demokratin av de vardagliga samtal vi har med våra närmaste, vänner, kollegor och på nätet. Om politik handlar om hur samhället organiseras och styrs så är det offentliga samtalet den arena där åsikter, perspektiv och beslut diskuteras.

Vår plats i det samtalet avgör hur vi som medborgare känner oss inbjudna, kan påverka och delta i den demokratiska beslutsprocessen.

Politik har i alla tider formats i möten mellan människor. Oavsett om det skett på kyrkbacken, i tidningen, på bibliotek, i riksdagen eller under debatter på öppna torg. Genom debatt, dialog och konflikt har opinioner vuxit fram och påverkat samhällets utveckling.

Detta är en grundsten i demokratin.

I en förändrad medielogik har biblioteken, som den demokratiska infrastruktur de utgör, en unik position. Jag är övertygad om att något av det mest välbehövliga nu är att erbjuda ett rum för perspektiv och konstruktiva samhällsdiskussioner. Att byta idéer, argumentera och få fler perspektiv formar än i dag beslutsfattandet i en demokrati. Vi behöver se varandra och diskutera samhällsfrågor, hantera konflikter, göra vägval och mejsla ut framtidsbilder.

Numer formas åsikter i allt högre grad på digitala plattformar. Deras inflytande fortsätter att öka och de använder alltmer

sofistikerade algoritmer som ger oss hyperpersonaliserat innehåll. När AI-konton producerar innehåll kommer det att få konsekvenser för samhället.

Iljuset av den nya medielogiken har biblioteken en unik möjlighet att återupprätta ett mer faktabaserat men samtidigt reflekterande samtal om vår nutid och framtid. De har historiskt varit arenor för just detta. Tillsammans med oberoende journalistik är de motkrafter till den offentliga dialogens förfall där digitala trolleritricks får allt fler att tappa hoppet. Vilket precis är syftet.

Under 1900-talet ökade det demokratiska samtalet parallellt med den tilltagande läs- och skrivförmågan samt folkbildningens och journalistikens uppdrag. Medborgarnas förståelse för politik och samhällsutveckling formades och fördjupades av studiecirkel, folkbibliotek, tidningar och så småningom olika tv-format.

Folkbildningens betydelse kan inte nog betonas. Studiecirkelarna erbjöd en arena där människor kunde lära sig mer om allt från politik och ekonomi till filosofi. Kunskapen blev tillgänglig för breda samhällsgrupper. Det var en av få platser där arbetare, kvinnor och andra grupper som traditionellt sett hade exkluderats från högre utbildning fick en chans att delta. Samtalen var långa, reflekterande och byggde på en tro om att gemensam kunskap var en förutsättning för demokrati. Studiecirkelarna var ofta kopplade till folkrörelser som såg bildning som ett verktyg för ökad egenmakt och samhällspåverkan. Det

folkbildningen också byggde var en tillit till den demokratiska ordningen. Ytterst gav det medborgarna verktyg för att förstå samhällets strukturer.

Det kontrasterar starkt mot dagens snabba och polariserande debattklimat. Det vi verkar tappa bort konstant är att allt handlar om att samexistera. Steg för steg eroderas tilliten till det demokratiska systemet.

Internet har å ena sidan inneburit ytterligare demokratisering av tillgången till information och å andra sidan gjort att samtalet blivit mer splittrat och så högljutt att allt fler tystnar. Om kyrkbacken och traditionella medier fungerade som gemensamma samlingspunkter finns idag internet och miljoner digitala rum där åsikter ofta formas i silos utan tanke på vikten av att lära tillsammans över silogränserna. Alla sänder, men så få lyssnar.

Tre av de fyra största scenerna för dessa digitala möten ägs av Mark Zuckerberg och hans bolag Meta: Facebook, Instagram och Threads. Ett privat bolag med globalt medialt inflytande som numer är nära allierat med den politiska makten i USA. Meta har på kort tid ställt sig bakom Republikanernas syn på moderering och faktakontroll som likvärdigt med censur, istället för att motverka desinformation och manipulation av den digitala diskussionen.

Imin bok *Politik 2.0* från 2010 ville jag visa hur digitala plattformar erbjöd ett nytt kompletterande förhållnings-sätt till sin omgivning för politiker. Att det gemensamma kun-

► skapsbygget fördjupades av digitala möten och skulle kunna bidra till att sänka trösklarna för politiskt engagemang, förnya medborgardialogen och vitalisera demokratin.

Parallellt med möjligheterna fanns det redan då farhågor om en övertro på att tekniken i sig skulle lösa alla frågor om delaktighet.

Demokratin blir starkare med ett större deltagande från medborgare i det politiska samtalet och i de politiska besluten. ”Frågan är dock om detta sker med någon slags automatik bara för att väljare och folkvalda, aktivister och myndigheter, använder sig av sociala medier”, sa Ali Esbati (V) som då ännu var riksdagsledamot.

Potentialen för de mångas deltagande var ett huvudargument för att använda sig av de nya plattformarna. Samtidigt menade Kristdemokraternas dåvarande partiledare Göran Hägglund att de egentligen inte förde med sig något nytt för politikens kärna. Målet var fortfarande detsamma, att utifrån bestämda värden formulera ett budskap som knöt an till vardagen och frågor människor brottades med.

Centerns partiledare Annie Lööf visade på de digitala kanalernas betydelse för synlighet. Hennes egen blogg var verktyget för den personvalskampanj som pågick i mer än ett år och gav henne en riksdagsplats.

Det många av de medverkande i boken ansåg var värre i digitala kanaler än i någon annan mötesform var hur hat och hot förekom i kommentarsfälten.

Det jag missade 2010 och som med tiden blev tydligt är två saker.

För det första att folkvalda och traditionella organisationer så fatalt misslyckas med att skapa nya vägar till politiskt engagemang. Sociala medier används mest för marknadsföring och desperata försök för att nå unga. Med tiden har allt fler politiker anpassat sitt språkbruk utifrån hur algoritmer är optimerade för starka känslor. Det politiska lagarbetet och synliggörandet av demokratins byggstenar som skulle kunna väcka politiskt engagemang får ingen plats alls.

För det andra verkar det starkaste incitamentet för att använda digitala plattformar för samhällsengagemang finnas bland de som har en helt annan demokratisyn. Grundläggande rättsprinciper ifrågasätts oftare. Nya digitala makt-havare förstärker sina konton med falska följare, och digitala opinioner är lätta att skapa.

Journalistikens roll som granskare och plats för fördjupning av samhällsdebatten utmanas av den här utvecklingen. Med ett växande medieförakt samt politiker och makt-havare som föredrar mer vänligt sinnade nya mediekkanaler har det blivit svårt att skilja mellan information och propaganda.

Det offentliga samtalet har i vår digitala tid blivit hackat.

Men de positiva effekterna av att kunna göra sin röst hörd, hitta gemenskaper och utöva nya former av direktinflytande får inte förringas trots denna mer dystopiska utveckling. Plattformarna ger också fler marginaliserade grupper en

chans att höras. Nya alternativa mediekkanaler skapas som tillför något viktigt i mediemixen och kan utveckla etablerade aktörer. Utmaningen ligger i att hitta en balans mellan ökad tillgång, manipulation och behovet av mer reflekterande och gemensamt utforskande i den folkliga debatten.

För det sker en osynlig men allvarlig maktförskjutning. Om medier tidigare bestämde över agendan, sätts den nu av algoritmer, AI-konton och botar som manipulerar vad vi ser – och inte ser. Och när vi inte vet vad som tagits bort får vi inte en chans att uppfatta helheten.

Demokratins system hamnar i kläm när maktspelet sker på en spelplan som inte alltid handlar om verkligheten. Människors framtid formas av AI-genererat innehåll och delas vidare av botar, inte människor. Det skapar förvrängda verklighetsbilder av vad som anses vara viktiga frågor eller vilken politiker man ska lägga sin röst på.

IUSA ser vi nu en extrem utveckling av denna maktförskjutning. Trumpadministrationens kommunikation förvandlar Vita huset till en innehållsproducent av digitalt välförpackad propaganda. Genom en strid ström av bilder och videor som visar massdeportationer, gripanden och konfrontationer med immigranter skapas ett narrativ där statens maktutövning dramatiserar som vore det reklam för en ny Netflix-serie. Den ansvarige ministern för inrikes säkerhet är aktiv i flödet på ett sätt som liknar vilken influerares contentproduktion som helst. Utvisningar blir innehåll. Utan

några som helst etiska spelregler eller rättsprinciper.

Project 2025, som är det konservativa visionsprogrammet för Republikanerna, togs fram av en tankesmedja. Efter valvinsten använder den nya administrationen det som en handbok.

Här är också biblioteken en måltavla och riskerar att förlora all federal finansiering. De pekas ut som en del av det moraliska förfallet. Skolbibliotek anklagas för att sprida ”giftig normalisering” av transfrågor och pornografi. Lärare och skolbibliotekarier ska registreras som sexförbrytare om de tillhandahåller visst material och även kunna avskedas och till och med straffas.

Det synliggör vilken kraft biblioteken har som kunskapsinstitutioner.

När Trumpadministrationen visar hur digital kommunikation kan användas för att demonstrera statens makt för att forma den politiska diskussionen, blir behovet akut av institutioner som kan fungera som motvikt.

Biblioteken kan fylla den rollen genom att skapa rum för reflektion, källkritik och källtillit i en miljö av långsamt tänkande och konstruktiva samtal. Det är nödvändigt när allt fler slutat tro på något överhuvudtaget. Kunskapen om desinformation och att peka på fler perspektiv för att kunna få helhetsbilder behövs.

Samtidigt visar Project 2025 hur lätt bibliotekens roll kan bli hotad. Genom att aktivt attackera dem och försöka begränsa deras oberoende vill den nya administrationen eliminera en av de sista institutionerna där människor kan få tillgång till fri ►

Lyngsoe Intelligent Shelf

Smart återlämningssystem! Perfekt för
”Meröppet bibliotek”.

FÖRDELAR

- Snabb återlämning
- Lätt att bygga ut
- Snygg design
- Enkel att använda
- Återlämna flera böcker samtidigt
- Böckerna blir direkt möjliga för utlån
- Återlämning på obemannade tider

RFID-teknik

KinneData
Systems AB

Försäljningsansvarig
Claes Larsson
Mobil: 070-2095025

KinneData Systems AB
Jungmansgatan 16 A
531 40 LIDKÖPING

info@kinnedata.se
www.kinnedata.se
tel. +46 510 608 00

- information. Detta är en tydlig signal om hur makthavare uppfattar bibliotekens potential att stärka demokratin. Hotet ligger i att de visar vägen till oberoende kunskap och kritiskt tänkande.

Det amerikanska exemplet illustrerar vad som händer när digital maktutövning blir en del av den politiska strategin.

Även i Sverige blåser det iskalla vindar runt folkbildningens alla arenor.

Vi sneglar mot USA och importerar amerikanska fenomen. Det starka medieföraktet är lika aktuellt här som där. Elitresonemangen likaså. Sagoläsande dragqueens verkar vara en av världens viktigaste (och värsta) frågor om man tittar in på plattformen X i båda länderna.

Banned books är ett reellt problem i USA men existerar knappt i Sverige. I vår kontext blir det bara ännu ett av alla hot mot demokratin som vi dagligen kan läsa om. Vi är redan avtrubade och dystopiska gällande framtiden.

Vi behöver snarare lyfta fram hur det är för oss i en svensk kontext. Varenda bok på USA:s lista över förbjudna böcker finns att låna på våra bibliotek tack vare vår syn på yttrandefrihet. Men i stället präntar banned books mest av allt in möjligheten om att förbjuda böcker.

Det behövs mer fokus på hur vi tillämpar vår demokrati varje dag. Även i en digitaliserad tid ger de offentliga samtalen människor makt och kunskap om hur de kan påverka. Den kraften ska inte släckas eller trasas sönder av auktoritära makthavare uppbackade av techoligarker. Det är den vanliga verksamheten hos så många aktörer, inklusive biblioteken, som aktive-

rar demokratin. I våra möten med varandra finns motståndet mot de förvrängda verklighetsbilderna i en hackad offentlighet.

Den pågående attacken på bibliotek i USA är en påminnelse om deras betydelse. När en regering går så långt som till att hota bibliotekarier och begränsa vad som får finnas i hyllorna, visar det hur rädda de är för krafter som de besitter. Det är en kraft som måste skyddas – och användas.

Utvalt från nätet

Missa inga nyheter. **Biblioteksbladet.se** uppdateras dagligen med material som inte trycks i papperstidningen.

»Jag kan säkert avskeda någon om jag ändå bara ska driva någon sorts Ica-butik för böcker.«

Tommy Bildström, bibliotekschef i Nordmaling, om att Svenskt näringsliv hävdar att det går att spara på folkbiblioteken.
Debatt 5 februari.

Foto: Raimond Spekking, CC BY-SA 4.0

Tysk satsning på bokambulanser

PAPPER SOM blivit blött behöver djupfrysas för att mögel ska motverkas. Denna insikt, och att naturkatastrofer utgör ett växande hot, är bakgrunden till flera tyska satsningar på "bokambulanser", containrar med nödvändig utrustning för akut arbete med att rädda skadade böcker och annat tryckt material.

Ursula Hartweg vid det federala projektet KEK har ett budskap till svenska kollegor med eventuella tankar på att göra något liknande:
– Det finns mycket samlad kunskap och erfarenhet att ta del av. Uppfinn inte hjulet på nytt.

Artikel 17 januari.

Ingrid Mauritzon-Olsson och Malin Hyving på Broby bibliotek.

Metoder från skolan dämpade stöket

I BÖRJAN AV förra året hade biblioteket i Broby i Skåne problem med stök. Lokala ungdomar brukade komma efter skolan, det var vaperökning, nedskräpning och ofta var de högljudda. När de blev tillsagda kunde de uppträda provocativt. Till slut blev det nödvändigt att sätta in väktare. Men medan väktarna försvann efter någon vecka blev ungdomarna kvar. Situationen är ändå betydligt bättre nu.

– En bidragande orsak är att vi fick en ny chef, säger Ingrid Mauritzon-Olsson.
– Han går och pratar med dem när han är i biblioteket, hälsar och frågar hur det är, säger bibliotekarien Malin Hyving.

Chefen heter Magnus Birgersson och tillträdde i somras som ansvarig för kommunens kultur- och fritidsförvaltning efter att ha varit lärare och rektor i 25 år.

Det för med sig att han tar händelserna på biblioteket med viss ro.

– Jämfört med hur det kan se ut på en skola, så är det inte så oroligt här, säger han.

Artikel 21 januari.

Uppsökande ledde till biblioteksfeber

FÖR DRYGT ETT år sedan fick biblioteksfilialer i Västerås i uppdrag att satsa mer på uppsökande verksamhet. Bibliotekspersonalen var inne på samma linje. De kunde inte se den ökning av besök och utlån som de önskade och vissa målgrupper kom aldrig till biblioteket.

Resultaten har varit över förväntan. Antalet besökare har ökat med cirka 11 000. För två bibliotek i socioekonomiskt utsatta områden ökade antalet barn som besökte dem med 97 respektive 111 procent.

Agnes Kotka, Mariana Hede och Siv Eriksson, Västerås stadsbibliotek.

Artikel 11 februari.

46

SÅ MÅNGA miljoner har Kungliga biblioteket äskat i extra anslag för att rusta sig i händelse av krig. Men regeringens anslagsförstärkning har uteblivit och istället krävs omprioriteringar på KB.

Artikel 22 januari.

NÄR EN ELEV lånade hem boken *Gender Queer* från skolbiblioteket blev föräldrarna så upprörda att de kontaktade skolan. Följden blev att boken bara får lånas ut till skolans högstadiel elever.

Artikel 29 januari.

Uppturtrappat kulturkrig

TVÅ DAGAR efter Trumps installation startar American Library Association (ALA) en kampanj under vinjetten "Show up for our libraries".

"Vi måste möta alla hot vi stöter på genom att gå samman", säger ALA:s ordförande i ett uttalande.

Ytterligare någon dag senare förklarar den nya administrationen att allt tal om förbjudna böcker är en bluff.

Kulturkriget är i full gång och risken är stor att vi i Sverige också kommer att uppleva fler försök att rensa i hyllorna.

Kommentar, 4 februari.

Republikaner i El Paso, Texas, följer Trumps installation.

Foto: Thornd Eriksson

Det är bra att Svenskt näringslivs rapport har blivit en snackis. Vi ska ta tillfället i akt att öka kunskapen om vad biblioteksverksamhet kan vara och vilka resurser det kräver.

Svenskt näringsliv har nyligen släppt en rapport om utrymme för effektivisering i kommunerna. I rapporten hävdas att folkbiblioteken

är en verksamhet med stort utrymme för effektivisering, och med det menas besparingar.

Rapporten använder variablerna aktiva låntagare, barnbokslån, fysiska besök samt aktivitetstillfällen för barn och unga. Bibliotek är inte en ICA-butik med böcker, skriver Tommy Bildström i en läsvärd kommentar till rapporten i Biblioteksbladet (5/2), apropå att låta biblioteksverksamhet definieras av så avgränsade variabler.

VAD ÄR DÅ BIBLIOTEKENS uppdrag? Det finns de lagreglerade delarna, som handlar om demokrati, litteratur, bildning, upplysning, forskning och tillgänglighet för alla.

Utöver det lagreglerade så befinner vi oss i en tid där vi söker svar på stora samhällsutmaningar, som utanförskap, gängkriminalitet och ett mer utmanande omvärldsläge. I det sökandet finner många beslutsfattare att biblioteken har något att bidra med.

Det finns också ytterligare faktorer som kan påverka förväntningarna på biblioteken, och öka behovet av deras tjänster. Statens servicecenter ska minska antalet kontor, men behovet av digitalt stöd

för att komma i kontakt med myndigheter som Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen eller sjukvården har inte minskat, det är alltså inte därför kontoren läggs ner. Så var ska den medborgarservicen ske framöver? Post- och telestyrelsen föreslår att biblioteken ska få ett utökat uppdrag, samtidigt som bibliotekarier redan idag lägger en betydande del av sin arbetstid på att hjälpa besökare med digitala ärenden.

Samtidigt har folkbiblioteken fått sämre ekonomiska förutsättningar. Det statliga stödet Stärkta Bibliotek har upphört, och Svensk biblioteksförnings rapport från 2021 om folkbibliotekens ekonomiska förutsättningar, visade att biblioteken fick en uppräknig på 43 procent mellan år 2000 och 2019, medan övrig kommunal verksamhet fick 89 procent.

SVENSK BIBLIOTEKSFÖRENINGs generalsekreterare Silvia Ernhagen skriver i en replik på Svenskt näringslivs rapport att detta ofta drabbar redan slimmade verksamheter, i just de kommuner som Svenskt näringsliv ser som ineffektiva – glesbygdskommuner.

Allt talar för att det redan pågår ett intensivt effektiviseringsarbete på folkbiblioteken, samtidigt som verksamheten behöver utvecklas för att möta nya behov.

Svenskt näringslivs rapport har redan blivit en snackis och jag tror det är bra. Vi ska ta tillfället i akt för att öka kunskapen om vad biblioteksverksamhet är och kan vara, och vilka ekonomiska förutsättningar det kräver.

HELENE ÖBERG
Svensk biblioteksförnings ordförande.

Foto: Ylva Sundgren

Läs oss varje kvartal, vecka och dag

DU LÄSER JUST NU Biblioteksbladet på papper – men du vet väl att det går att läsa oss hela tiden, året om?

Webbplatsen biblioteksbladet.se uppdateras varje vardag med nyheter och debatt.

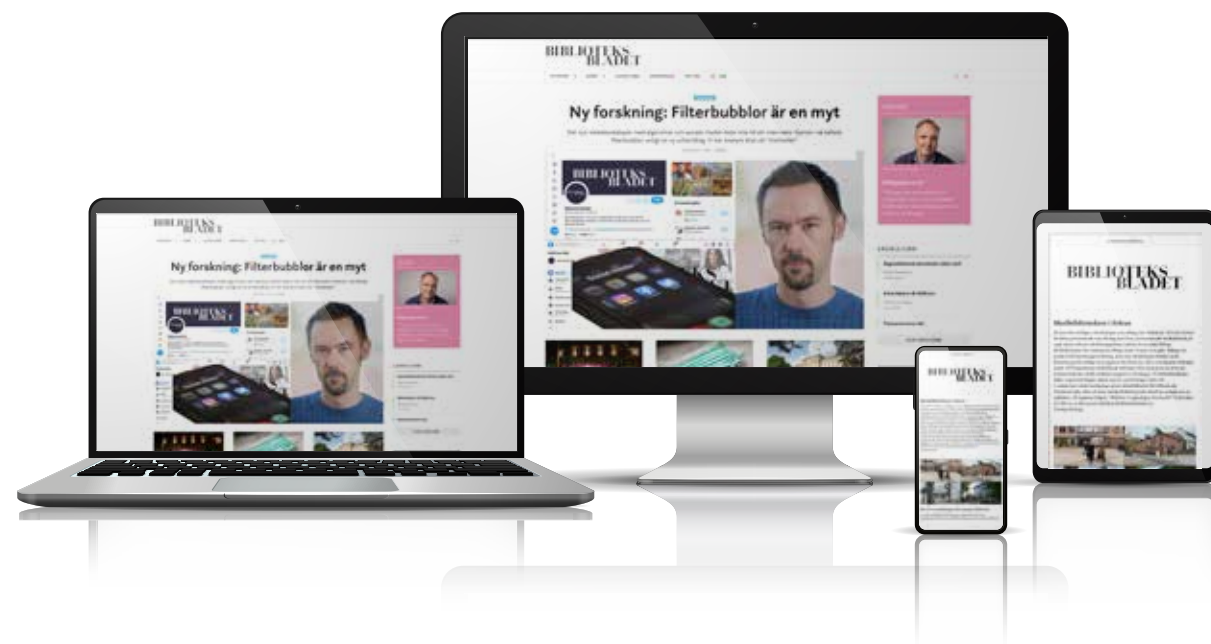
Du kan prenumerera på vårt nyhetsbrev som skickas ut på tisdagar vid lunch.

DET HÄR NUMRET av tidningen handlar om det offentliga samtalets tillstånd.

Nästa utgåva kommer i maj med ett helt annat tema.

Vad borde vi fördjupa oss i?

Mejla oss på redaktion@biblioteksbladet.se

HELENE
ÖBERG

—
OM SVENSKT
NÄRINGSLIVS
KOMMUN-
RAPPORT

Biblioteksbladet/Svensk biblioteksförning
Oxtorgsgränd 2, 111 57 Stockholm

B **Posttidning**
Ej retur

BIBLIOTEKSDAGARNA 2025

Borås 21-22 maj

TILLBAKA TILL FRAMTIDEN

Anmäl dig på
biblioteksforeningen.se

Svensk
biblioteksförning